

KUTATÁSI TERV

Felsőoktatási Doktori Hallgatói, Doktorjelölti Kutatói Ösztöndíjhoz

1. Bevezetés: A tudományos/művészeti program tárgya, címe, a témaválasztás indoklása, motiváció

A tudományos program címe: „Induló- és tánc típusok Lajtha László életművében”

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem doktorjelöltjeként a 2019/2020-as tanévre legfontosabb célkitűzésem PhD disszertációm kéziratának befejezése. E mellett az MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumának MTA Fialat Kutatói Ösztöndíjasaként Lajtha László hagyatékának rendezésével, gondozásával, kutatásával foglalkozom. Részt veszek kutatócsoportunk NKFIH pályázatában, melynek tárgya a *Magyarország zenei története 5. (20. századi)* kötetének előkészítése. Jelen pályázati vállalásaim mindeme feladatkörökhöz kapcsolódnak, a kijelölt témák alapos és körültekintő vizsgálatát teszik lehetővé.

A tudományos programomban megjelölt téma a Lajtha életművében található indulók és táncjátékok zene- és kultúrtörténeti, illetve kultúrpolitikai elemzésére irányul, miközben a doktori dolgozatomban még kidolgozásra váró témakörök kidolgozásához járulhat hozzá alapos háttérismeretekkel. A pályázatban megjelölt téma jóval bővebb időszakot vizsgál, mint amennyit a zeneszerző kései alkotókorszakára koncentrálok disszertációm érintett fejezetei felölelnek majd. Kutatásom során törekszem a teljes életműben nyomon követni e két, nagy múltú és sokoldalú tételtípust, az induló és a tánc előfordulásának gyakoriságát, jellemzőit, megjelenésének módjait Lajtha kompozícióiban. Vizsgálódásaim során szem előtt tartom a zeneszerző aktuális élethelyzetének alakulását, illetve annak hatásait az alkotóműhelyre, továbbá kitekintek a kortárs magyar és külföldi művészeti hatásokra (többek között Mahler és Sosztakovics indulótételeire, vagy a magyar néptánc kutatás felvirágzásának hatására). Az induló és a tánc jelentéskörét nem csupán zenei szempontok alapján, hanem politikai vonatkozásaikkal együtt értelmezem. A két tételtípushoz kötődő közhelyes vagy éppen egyéni asszociációk, a hozzájuk jellemzően társított műfajok, a gyakran alkalmazott apparátusok és az előadói gyakorlat áttekintése teszi izgalmas kultúrtörténeti vizsgálódássá pályázati tervem megvalósítását.

2. Célkitűzés: A kutatási/művészeti program célja

A kutatási program megvalósulásának eredményeképpen átfogó és részletes képet nyerhetünk Lajthának az indulóhoz és a tánchoz való viszonyulásáról, és attitűdjét a kortársak életművének kontextusában értékelhetjük. Mindez nemcsak a jövőbeni Lajtha-kutatás számára lehet gyümölcsöző vállalkozás, hanem általános műfaj történeti adalékokkal is szolgálhat. A kutatás során a következő dokumentumcsoportokra támaszkodom: az MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumában őrzött Lajtha-hagyaték, az MTA BTK ZTI hangverseny-cédulakatalógusa és a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum online hangversenyadatbázisa, a Magyar Nemzeti Levéltárban a Magyar Zeneművészek Szabad Szervezete illetve a Magyar Zeneművészek Szövetsége üléseiről és vitáiról fennmaradt jegyzőkönyvek, a Hagyományok Háza gyűjteménye, továbbá a korszak szakmai és általános sajtóanyagai. A szakirodalom törzsanyagát a Lajtha működését a fellelhető dokumentumokra támaszkodva rekonstruáló, alapvető kiadványok és a gazdag *oral history*-gyűjtések – mindenek előtt Berlász Melinda és Solymosi Tari Emőke munkái – jelentik. Mindezeket a vizsgált korszakokra vonatkozó általános történeti (Romsics Ignác, Gyarmati György, Gyáni Gábor) és egyéb zenei történeti, zeneesztétikai (Richard Taruskin, Robert S. Hatten, Harold

Bloom, Jan Assmann) olvasmányokkal egészítem ki, melyek segítenek a felmerülő kérdések pontos és időszerű megfogalmazásában és a Lajtha műveiben felbukkanó zenei jelenségek általános zenetörténeti érvényű értékelésében.

Gyakori toposzként tűnik fel Lajtha kompozícióiban a feszes ritmusú induló, mely olykor tréfálkozó, olykor kényszerű menetelést sugall. Lajtha az I. világháborúban 1915 és 1918 között maga is katonaként szolgált. Jellemző az ekkor átélt traumatikus tapasztalatok mélységére, hogy olykor még az 1950-es években is felbukkan levelezésében a katonai párhuzam, legyen szó akár valamely cselekedetről, akár egy állapot leírásáról. Emellett zenéjében is feltűnően sokszor jelenik meg az induló. Műveiben gyakran bukkan fel a menetelés, a vonulás mint a zene témája, és eme megjelenési formák között sokféle indulótípusra lehetünk figyelmesek. Akad közöttük gyászinduló (*In memoriam*, op. 35, 1945), kísérteties vonulásműve (*Quatre hommages* – 3. tétel, op. 42, 1946), vidám hangvételű, olykor groteszkbe hajló induló (a fuvolára és zongorára, illetve hegedűre és zongorára írt *Koncertszonáták* nyitótételei, op. 64 és op. 68, 1958 és 1962) és hangszerelésük apropóján katonai menetelést idéző szakaszok (4. szimfónia, op. 52, 1951). Az indulók listázása és értelmezésük a zeneszerző életművének egyik meghatározó tételtípusához vezet közelebb.

Lajtha életművének szintén fontos és igen sokszínű tételtípusa a tánc. A zeneszerző táncműveiről – az indulók vizsgálatához hasonlóan – itt is egy teljességre törekvő lista készítése jelenti a kutatás első lépését. A táncok kategóriáját szakirodalmi hivatkozások alapján definiálom, majd Lajtha explicit táncműveinek listázását követően zenei jellemzők alapján foglalom táblázatba az egyes kompozíciókban felbukkanó táncos szakaszokat. jelezve azok műfaji, hangszerelésbeli sajátosságait és keletkezésük körülményeit, valamint hogy kifejezetten táncolásra szánt zenéről – például balettről – vagy stilizált táncról van-e szó. Röviden kitérek a Lajtha műveire az 1970-es években Eck Imre által készült koreográfiák (9. szimfónia, 5. vonósnégyes) jellemzésére, a szerző szándéka szerint nem táncolásra szánt hangszeres tételek táncszerű gesztusait helyezve így görcső alá.

Tanulságos lehet megfigyelni, hogy milyen korszakhoz, nemzethez vagy társadalmi réteghez kötődő táncokat alkalmaz műveiben Lajtha. Ezeknek listázása és értelmezése különösen fontos adalékokkal szolgálhat a zeneszerzőnek a tánchoz, szórakozáshoz, sőt egyes társadalmi érintkezési formákhoz való viszonyáról. Ennek fényében összefoglaló tanulmány készülhet Lajtha tánc koncepciójának a 20. századi irányzatok viszonylataiban elfoglalt helyzetéről, kitekintve a táncművek reprezentáltságára és jellemzőikre Lajtha kortársainak életművében.

3. A kutatási eredmények ismertetésének tervei

Kutatásom eredményeit elsőként 2019 decemberében az MTA BTK ZTI Tudományos Fóruma keretében ismertetem. Ezt követően két összefoglaló tanulmány készítése a célom, melyben egyfelől az indulók, másfelől a táncművek apropóján nemcsak Lajtha életművének releváns darabjait elemzem, hanem zeneszerzés- és zenetudomány-történeti kontextusukat is bemutatom. A tanulmányok önálló formában is megjelenhetnek, továbbá fontos kiegészítő ismertekkel szolgálhatnak a Lajtha kései alkotókorszakára koncentrálni kívánó disszertációm hasonló témájú fejezeteinek elkészítésében, amennyiben a tételtípusokat a teljes lajthai életműben térképezik fel.

4. Kutatási terv feladat- és ütemterv: A kutatási terv végrehajtásának 5 hónapos ütemezésre történő bontása (milyen lépésekben és módszerekkel kívánja megvalósítani az adott célkitűzést)

1–5. hónap: A pályázati vállalás elkerülhetetlenné teszi a teljes Lajtha életmű szisztematikus áttekintését és az egyes zeneművek mélyreható vizsgálatát, mivel csakis így válhat lehetővé az induló- és tánc típusokról egy megközelítőleg teljes lista elkészítése. Az induló és a tánc definíciójának Lajtha életművére vonatkoztatható formáját különböző értelmezések segítségével fogalmazom meg a 20. századi zeneszerzés és zenetudományi diskurzus tükrében. A zeneszerző írásos megnyilvánulásainak a különböző táncokra vonatkozó szakaszait szintén bevonom vizsgálódásom körébe. A tételekről elkészült lajstrom már önmagában sokatmondó adatokat tartalmazhat a zeneszerző és a kurrens zenei irányzatok viszonyának alakulásáról, időrendiségéről, intenzitásáról (pl. menüettek gyakori felbukkanása mint a neoklasszicizmus jele, vagy a népi táncdallamok megjelenése a zeneművekben a folklorisztikus nemzeti klasszicizmus stíluseszménye iránti vonzódás indikátoraként). Célom nem csupán az explicit indulók és tánc tételek összeírása, hanem az egyes tételeken belül indulóra vagy táncra utaló zenei konstrukciók feltérképezése. Az összesen 69 opust számláló életmű áttekintése eredményeinek számszerűsítését követően lehetőség nyílik a táblázatból levonható következtetések összefoglalására, a jellemző és speciális stílusjegyek kivonatolására. Mindezek a megfigyelések alapjául szolgálnak az induló és a tánc dramaturgiai szerepének elemzésére (pl. a gyászinduló szerepe a narratívában; groteszk indulók és az irónia szerepe; nosztalgikus tánc-allúziók, táncfinálék).

6–10. hónap: A pályázati időszak második öt hónapja a zenei elemzések elmélyítését teszi lehetővé. Ennek keretében egy-egy részletező tanulmány láthat napvilágot, az adatelemzésen és a definíciók meghatározásán túl immár elsősorban a zenei narratívára és az induló- illetve tánc típusok jelentéstartalmának kultúrtörténeti pozicionálására koncentrálna. Az indulókkal kapcsolatban vizsgálom, hogy az I. világháború testközelből átélt háborús élményének hatása, majd a II. világháború újabb megrázó tragédiája milyen nyomot hagyott Lajtha indulóin mennyiségi és minőségi tekintetben. Reflektálok az indulóval kapcsolatos zeneszemiotikai interpretációkra (Raymond Monelle: *The Sense of Music* és uő: *Hunt, Military and Pastorale*), és ezekre alapozva törekszem pontosítani az induló funkcióját és egyes indulótételek értelmezési lehetőségeit Lajtha műveiben.

A tánc tételek elemzése a zeneszerző táncfogalmának meghatározását célozza, miközben vizsgálja a néptánc és a klasszikus táncok megjelenési formáit az egyes kompozíciókban. Ide tartoznak például a 10. vonósnégyesben (op. 53, 1953) felhasznált néptáncok; a fiatalkori *Mesék* groteszk keringője (op. 2, 1914), vagy az habanera-ritmusban komponált, szaxofonra és zongorára írt Intermezzo (op. 59, 1954). Kitekintek Lajtha színpadi műveire (*Lysistrata*, op. 19, 1933; *Le chapeau bleu*, op. 51, 1948–50), a bábjátékhoz való viszonyára (*Marionettes*, op. 26, 1937), továbbá az Eck Imre által az 5. vonósnégyes (op. 20, 1934) és a 9. szimfónia (op. 67, 1961) zenéjére az 1970-es években készített koreográfiákra. Mindezek figyelembe vételével összegzem Lajtha zenéjének táncához vagy mozgáshoz kapcsolható formuláit és a kompozíciók zenei dinamikájának természetét. Esettanulmányokban világítok rá a leginkább lényegesnek bizonyuló tanulságokra.

5. Kutatócsoport keretében megvalósult kutatás jellemzői:

Az MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumában a Dalos Anna által vezetett, a *Magyarország zenetörténete 5.* (20. századi) kötetének előkészítését célzó NKFIH pályázat (azonosítója: K 123819) keretében az indulók és táncok elemzése hasznos adalékokkal szolgálhat a magyar zeneszerzők alkotóműhelyére vonatkozóan. A történeti adatok a kötethez készülő kronológia bővítéséhez járulhatnak hozzá. A két tételtípushoz, az indulókhöz és a táncokhoz kapcsolódó zenetudományi diskurzus feltérképezése, a releváns kiadványok

áttekintése a jelenleg hiányzó zenetudománytörténeti kutatás előkészítő munkálataivá válhatnak.

6. Vállalások (kötelező és nem kötelező):

- 2019 decemberében előadás tartása az MTA BTK ZTI Tudományos Fóruma keretében. Téma: a Lajtha műveiben található induló- és táncművek jellemzése
- 2020 tavaszán összefoglaló tanulmány írása Lajtha induló- és táncműveiről (megjelenés tervezett helye a *Magyar Zene*, a *Studia Musicologica* vagy a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapja)
- 2020 tavaszán összefoglaló tanulmány írása Lajtha táncműveiről (megjelenés tervezett helye a *Magyar Zene*, a *Studia Musicologica* vagy a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapja)

7. Összegzés: a tevékenység során elvárt eredmények, azok tervezett hasznosítása

Lajtha életrajzi jellegű dokumentumainak az 1990-es évektől kezdődő feltárása és közreadása, illetve a rendkívül gazdag oral history forrásanyag mellett a szakirodalomban ezidáig még nem készült elsősorban a zenei jellemzőket vizsgáló munka, szoroson zeneesztétikai-zenetörténeti témájú elemzés az egyes művekről és azok tágabb kultúrtörténeti kontextusáról. Pályázati tervem részben ezt a hiányt igyekszik pótolni az induló- és a táncművek elemzésével. A kutatás eredményeinek egy része beépül disszertációm két fejezetébe. A pályázati terv eredményeképpen megvalósított két összefoglaló tanulmány egyfelől árnyalja Lajtha zeneszerzői portréját, másfelől kitekintést nyújt a zeneszerző korának legjellemzőbb zenei irányzataira, és láttatja azok hatását egy magyar zeneszerző alkotóműhelyének formálódására. Mindemellett az érintett művekre kapcsolódó sajtóanyagok és tudományos publikációk vizsgálata kiindulópontul szolgálhat a 20. századi magyar zenetudományi diskurzusok alakulásának későbbi feltérképezéséhez.

8. Fontosabb irodalomjegyzék:

Pauline Fairclough – David Fanning (szerk.): *The Cambridge Companion to Shostakovich*. Cambridge University Press, 2008.

Raymond Monelle: *The Musical Topic. Hunt, Military and Pastoral*. Indiana University Press, 2006.

—————: *The Sense of Music. Semiotic Essays*. Princeton University Press, 2000.

Péteri Lóránt: *Mahler, a scherzo és a „kísérteties”*. Budapest: Rózsavölgyi: 2015.

Tallián Tibor: *Magyar képek. Fejezetek a magyar zeneélet és zeneszerzés történetéből 1940–1956*. Budapest: Balassi Kiadó, 2015.

9. Témavezetői ajánlás¹:

Zenetudományi doktori értekezése témájául Ozsvárt Viktória Lajtha László 1945 utáni életműve vizsgálatát választotta. Habár a Lajtha-oeuvre nem tartozik a kevesett kutatott zeneszerzői életművek közé, módszertani szempontból e vizsgálatok mindeddig nem léptek túl a hagyományos zenetudományi megközelítéseken, elsősorban a könnyen hozzáférhető írásos, illetve oral history dokumentumok kevésbé kritikai jellegű felhasználásán. Ezen téren remélhető jelentős előrelépés a pályázó disszertációja és a jelen tervezet révén is. A pályázat legfőbb erényének azt tekintem, hogy a zenei analitikus megközelítést helyezi előtérbe, a Lajtha-kompozíciókban rendre megjelenő toposzokat, s ezek „tartalmi” vonatkozásait

¹ nem kötelező kitölteni

ÚNKP-19-1 és ÚNKP-19-5 Pályázati Adatlap 1. számú melléklet vizsgálja az értelmezéshez háttéranyagként használva fel a zeneszerzői önértelmezéseket és a korszak vonatkozó irodalmát (sajtódokumentumok, szövetségi viták). A pályázatot teljes mértékben támogatom, a Lajtha-kutatás éppúgy, mint a 20. századi magyar zeneszerzéstörténeti kutatás jelentős mértékben profitálhat eredményeiből.

Kelt: Budapest, 2019. június 3.

Dalos Anna
témavezető olvasható neve

.....
témavezető aláírása

Ozsvárt Viktória
pályázó olvasható neve

.....
pályázó aláírása